

Tekenen in de tijd 219

1-7 oktober 2023

Het kwaad is het ongerijmde bij uitstek. Het treft mensen zo dat ze niets terug weten te zeggen. Dan past reserveloze verslagenheid, stelt Erik Borgman. Maar juist om die de ruimte te geven, moeten wij elkaar blijven vertellen dat dood en kwaad het goede niet ongedaan kunnen maken.

Toen ik mijn inaugurale rede als hoogleraar in Tilburg voorbereidde, stierf plotseling mijn broer. Deze dagen bereid ik mij voor op een lezing tijdens de Nacht van de Theologie en vrijdagmorgen stierf Karlijn. Niet plotseling, want Karlijn was ziek en het was al langer duidelijk dat zij niet beter zou worden. Ze was net tien, maar het was duidelijk dat zij aan haar ziekte zou overlijden. Mijn broer werd dan tenminste nog bijna vijftig. Mijn inaugurale rede ging over de plaats waar we staan en gaan als heilige grond (vgl. Exodus 3,5). De lezing tijdens de Nacht van de Theologie wordt aangekondigd als handelend 'over de moed die nodig is om te blijven geloven in een wereld die geteisterd wordt door geweld en onrust'. Vluchtelingen die verdrinken, burgers en soldaten die sterven of verminkt worden tijdens een oorlog, familieleden die gebroken achterblijven: aan zulk soort dingen had de organisatie gedacht. Daar komt nu voor mij bij: tienjarige meisjes die zomaar ziek worden en sterven. Karlijn stierf op het feest van de aartsengelen Michaël, Gabriël en Rafaël. De betekenis van de naam van deze laatste is: God geneest. Maar hier niet en nu niet, blijkbaar.

Karlijn hoorde bij onze kerk en wordt eruit uitgevaren. Ik kende haar niet echt en daar valt niets meer aan te veranderen. Dat is wat dood betekent: dat je nooit meer met iemand op dezelfde manier kunt verkeren als toen zij of hij nog leefde. Ik denk aan haar ouders en grootouders, aan mijn eigen kinderen en kleinkinderen en vraag me af hoe ik zou reageren. Ik heb geen idee en ik besef maar al te goed dat dit betekent dat ik een geluksvogel ben – dat wij met ons allen geluksvogels zijn. Ik betrap mij erop dat ik me daar bijna voor schaam. Ten onrechte, weet ik. Het kwade moet zich schamen, diep schamen. Zich doodschamen, het kwade moet zich eindelijk doodschamen! Zoals Repelsteeltje in het sprookje die, als hij ontdekt dat hij doorzien wordt en zijn naam bekend is, zichzelf van de aardbodem laat verdwijnen en de molenaarsdochter van hem wordt bevrijd.

Ook God lijkt wel te wachten tot het kwaad zichzelf doodschaamt. Vaak denk ik dat ik dat begrijp, want kwaad met geweld verslaan betekent kwaad met kwaad bestrijden. Dat brengt de overwinning van het goede niet dichterbij. Maar op momenten als deze – en het zijn er zoveel – wordt dit begrip overstemd door de woorden van Psalm 44 die opwellen: 'Wordt wakker, God, waarom slaapt U' (vers 24). En die van Psalm 77:

Waarom mogen de volken zeggen: Waar is nu hun God. [...]
Laat het zuchten van uw geknechte volk U bereiken,
mchtig is uw arm, houd in leven wie ten dode zijn gedoemd' (vers 10 en 11).

Jezus herinnert zijn tegenstanders eraan dat God een God van levenden is en niet van doden (Matteüs 22,32; Marcus 12,27; Lucas 20,38). Moeten wij op onze beurt daar nu God aan herinneren?!

'God, mijn God, waarom heb je Mij verlaten?!' roept Jezus uit terwijl Hij aan het kruis sterft (Matteüs 27,46; Marcus 15,34). Maar we schrijven dat 'Mij' hier met een hoofdletter, omdat de traditie ons leert dat in Hem God spreekt. De

Godverlatenheid is een scheur in God zelf. Jezus' vergoten bloed roept nog krachtiger vanuit de aarde dan het bloed van Abel, zegt de Hebreeënbrief (12,24). Van het bloed van de door zijn broer Kaïn vermoorde Abel zegt God volgens het boek Genesis dat het 'uit de grond tot Mij' roept (Genesis 4,19). In Jezus roepen alle te vroeg gestorvenen en hun verwanten God ter verantwoording voor zijn afwezigheid. Zij doen dat in de Geest en in de ruimte van God en daarmee – duizelingwekkende paradox – is de Godverlatenheid tegelijkertijd Gods onovertrefbare nabijheid geworden. Zonder dat dit ook maar iets in mindering komt van de Godverlatenheid. In deze gelijktijdige afstand en nabijheid van God openbaart zich dat de dood het laatste woord niet kan zijn. God heeft ons immers ten leven bestemd en dat kan niet zonder gevolgen blijven. *Dit* is het altijd en steeds opnieuw verbijsterende en duistere mysterie waarover het christendom hakkelt en stamelt. Het is door geen redenering of gedachtenschema in te halen en er zijn momenten dat je eraan zou twijfelen of er eigenlijk wel mee te leven valt. Maar in ieder geval voor mij geldt: zonder dit mysterie valt er nog veel minder te leven.

Ik heb zelf mijn broer begraven. Daardoor weet ik maar al te goed dat je te midden van het verscheurende verdriet of tijdens de doffe murwheid de nabestaanden niet de vraag moet stellen of zij geloven dat deze dood het einde niet is. Ik zeg dat met enige regelmaat, omdat ik hoop dat mensen zichzelf deze vraag op dat moment ook niet stellen. Geloven dat er meer is dan verdriet en dood betekent op dat moment: zonder terughoudendheid delen in dat verdriet en deze onrechtvaardige en de ontwrichtende dood zonder reserve aanklagen. Huilen, verbijsterd zwijgen, geen idee hebben hoe het verder moet. Het is de troost van de verbondenheid die wij op zulke momenten elkaar te bieden hebben, niet een of andere redenering, welke dan ook, die zou bewijzen dat dit echte troost is en ergens op slaat. Of juist niet en dat het onzin is. Dit praktische inzicht hebben de generaties voor ons steeds intuïtief gehad en waarom zou wat hen het leven doordroeg, dat niet ook voor ons kunnen doen? Later zullen we misschien bij vlagen gaan inzien dat wat goed was aan een leven niet verdwijnt, dat ook een kort en bruto afgebroken leven goed was en dat het afbreken ervan daarom zo pijnlijk is. En zo kunnen we dan gaan vermoeden dat de Gever van dat goede het nu niet ineens nonchalant in het niets zal laten terugvallen. Dat verdienen zijn mensen niet en het ligt in zijn aard ons meer te geven dan wij verdienen, niet minder.

Dit moet regelmatig verteld blijven worden, want we moeten onszelf en elkaar geen onmogelijke opdrachten geven. 'We zullen je nooit vergeten', zeggen mensen en zij voelen zich schuldig als het gezicht en de karakteristieke gebaren van een geliefde ze na verloop van tijd niet meer zo helder voor ogen staat als eerder. En nog meer als ze niet elke dag meer aan haar of hem denken. Maar zoals wij onze geliefden niet in leven konden houden, zo kunnen wij ook de herinnering aan hen niet in leven houden. Dat is pijnlijk, maar uiteindelijk hoeft dat ook niet, want alles zal worden herschapen en dan zal blijken dat al wat goed was, bewaard is en de plaats heeft die het toekomt. *In paradisum deducant te angeli* dus – al weet vooralsnog geen van ons wat dat betekent. Om daar iets van te ontdekken, moeten we de moed hebben om voort te gaan, met steun van alles wat wij ontvangen hebben en steeds weer ontvangen. Dat dit kwetsbaar is, is waar. Maar in deze kwetsbaarheid is het onverwoestbaar.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht